

УДК 821(37)-83.09

СУТЬ І ХАРАКТЕРНІ РИСИ ЩАСТЯ ВІД ВОЛОДІННЯ ЗЕМНИМИ БЛАГАМИ У ТВОРЧОСТІ ГРИГОРІЯ ВЕЛИКОГО

Олександр Кашук

*Львівський національний університет імені Івана Франка
вул. Університетська, 1, Львів, 79000, Україна
e-mail: KLASSYKA@ukr.net*

У статті розглядається суть і характерні риси щастя, пов'язаного з володінням земними благами, у творчості Григорія Великого. Суть такого щастя полягає у поєднанні двох елементів: володіння земними благами та стану радості від цього володіння. Обговорюване щастя характеризують наступні риси: минучість, ілюзорність та ворожість стосовно духовної сфери людини.

Ключові слова: щастя, радість, людина, земні блага, минучість, ілюзорність.

Ще в античності питання щастя було об'єктом досліджень провідних мислителів [30, 58-66; 24, 3-8]. Вважається, що першими авторами, які у центрі своїх зацікавлень поставили поняття щасливого життя, були Демокрит (460-370) і Сократ (470-399) [30, 60-62; 17, 109-130; 9, 16-22; 16, 74-82.177-221]. Питання щастя не втрачало актуальності і у творчості пізніших провідних античних філософів, таких як Платон, Аристотель, Епікур та стоїки [24, 10-19]. Мислителі не переставали цікавитися цією темою і в період пізньої латинської літератури, до представників якої належать латинські Отці Церкви [24, 19-23; 1, 39-66] – автори незаперечного авторитету [14, 20], чия наука надалі залишається актуальною [20, 137-146; 25, 111-120]. Автором, на чії думки посилаємося в нашому опрацюванні, є Григорій Великий (540-604); його творчість зібрала у собі найкращі надбання патристичної епохи [4, 8-9; 18, 681-684].

Григорію Великому випало жити в тяжку історичну епоху, яку характеризували такі події, як велике переселення народів, занепад Римської імперії, формування нової Європи, переміна ментальності і велике почуття страху, який треба було перемогти. Усе це мало вплив на глибоке і зріле опрацювання нашим Автором теми щастя і терпіння [21, 15-21; 19, 37-41; 29, 14-15].

Григорій Великий не подає визначення щастя, але вирізняє і обговорює три укладені ієрархічно види цього стану, кожний з яких має свою специфіку. Особливу увагу Автор приділяє обговоренню щастя, пов'язаного з володінням земними благами, оскільки воно є найбільш привабливим і водночас найбільш небезпечним для людини. Слід зазначити, що обговорюючи це щастя, будемо підкреслювати його засадничу рису, якою є минучість (про це буде мова у другій частині статті), щоб відрізнити його від іншого щастя, яке людина може відчувати в земному житті, а саме від щастя тривалого, пов'язаного з володінням духовними благами.

Метою нашої презентації є висвітлення суті та характерних рис минучого щастя у творчості Григорія Великого. У першій частині опрацювання представимо розуміння Гри-

горієм Великим суті цього стану, а в наступній – його характерні риси, що виявлять, яким насправді є обговорюване щастя.

1. Суть минучого щастя

Згідно з ученням Григорія Великого, стан щастя треба розглядати у двох аспектах – об'єктивному і суб'єктивному. Слід зазначити, що тут ми використовуємо термінологію істориків філософії, які займаються теорією щастя і стверджують, що стан щастя можна аналізувати у двох згаданих аспектах. Об'єктивне розуміння вказує на володіння певного виду благами, а суб'єктивне – на стан свідомості людини, який полягає у відчутті радості від володіння цими благами. З поєднання обох аспектів виникає щастя як стан радості від володіння благами [30, 16-19; 26, 858; 31, 494-495]. Досліджуючи феліцитологічні погляди Григорія Великого, можна зауважити, що висловлюючись на тему щастя, він говорить і про володіння благами, і про радість, яка випливає з цього володіння [Мог. XV,40,46; VIII,10,20]. Хоча він не окреслює згаданих аспектів щастя назвою об'єктивного і суб'єктивного, але у його творчості можна виокремити два згадані аспекти. У даному параграфі висвітлимо об'єктивний аспект обговорюваного щастя у першому пункті, а суб'єктивний – у другому.

а) об'єктивний аспект – володіння земними благами

У творчості Григорія Великого об'єктивний аспект минучого щастя полягає у володінні земними благами. З метою підтвердження цього переконання слід навести таке висловлювання нашого Автора: *Dantur autem reprobis bona quae in hac vita appetunt, quia et desperatis aegris omne quod desiderant non negatur. Perpendant igitur iusti quae sint mala, quae iniquis permanent, et nequaquam eorum felicitati invideant quae percurrit* (Дуються негідникам блага, яких вони прагнуть у цьому житті, тому що і безнадійно хворим не відмовляється ні в чому, чого вони бажають. Праведники розважають, яким є зло, що залишається негідникам, і зовсім не заздять їх щастю, яке проминає) [Мог. XXI,4,8]. На основі наведеного фрагменту можемо ствердити, що отримання у володіння земних благ, яких прагнуть негідні люди (*dantur ... bona quae in hac vita appetunt*), Григорій Великий вважає за їх минуче щастя (*eorum felicitas ... quae percurrit*)¹. Оскільки стан володіння підкреслює об'єктивний аспект щастя, тому слід зробити висновок, що в наведеному тексті Автор має на увазі саме цей аспект. Зроблений висновок знаходить підтвердження в інших текстах Григорія Великого [Мог. XVIII,10,17; XV,56,65; XII,37,42; VIII,54,91; XX,38,73].

б) суб'єктивний аспект – радість від володіння земними благами

У творах Григорія Великого суб'єктивний аспект минучого щастя означає стан радості, яку у свідомості людини може викликати володіння земними благами. З метою підтвердження цієї думки варто розпочати від аналізу такого тексту: *Qui enim terrenarum rerum amore vincitur, in Deo nullatenus delectatur. Esse quidem sine delectatione anima numquam potest, nam aut infimis delectatur aut summis; ... Utraque enim simul et aequaliter amari non*

¹ Найчастіше Автор на окреслення об'єктивного аспекту використовує терміни, коренево споріднені з такими іменниками: *felicitas* [Мог. VIII,54,91; XIII,41,46; XX,38,73; XXX,15,50; XVIII,10,17; VI,6,8; XV,40,46], *prosperitas* [Мог. VII,24,29; XX,14,34; VIII,36,59; V,1,1; XX,38,73; XV,58,69; XIV,7,8; XIII,42,47].

possunt (Кого ж бо поневолює любов до земних благ, той жодним чином не радіє в Бозі. Без радості існувати душа не може ніколи, тому що радіє або найнижчими, або найвищими благами; Обидвох видів благ одночасно і в однаковий спосіб любити не можна) [Mor. XVIII,9,16]. Наведений текст свідчить, що радість (*delectatio*)¹, без якої людина не може існувати, природно випливає з любовної прив'язаності до конкретного виду благ – або земних, які Григорій Великий вважає за найнижчі (*infima*), або духовних – найвищих (*summa*). Отже з володіння земними благами може виникнути відчуття радості, і таку радість належало б окреслити земною. Автор підкреслює: земну радість може відчувати лише така людина, яка ставиться до земних благ з почуттям любові (*terrenarum rerum amor*). Натомість не може відчувати такої радості людина, яка любить Бога і піклується про набуття духовних благ, тому що в одній свідомості не можуть співіснувати земна і духовна любов [Mor. XVIII,9,16; XIV,8,10].

Лише тоді, коли у людській свідомості з'явиться відчуття земної радості, виникне стан минучого щастя. На цю тему Григорій Великий висловлюється так: *Quae est mundi huius felicitas si laeta non est? (Що ж це за щастя цього світу, якщо воно не радісне?)* [Mor. XV,40,46]. Наведений вислів яскраво свідчить про те, що щастя цього світу (*huius mundi felicitas*), тобто те, що пов'язане з володінням земними благами, не може бути щастям, якщо воно не позначене радістю (*laeta*). На основі сказаного приймаємо, що про стан минучого щастя можна говорити тільки у тому випадку, коли відбувається поєднання обох його аспектів – об'єктивного, яким є володіння земними благами, і суб'єктивного, яким є відчуття земної радості, викликані цим володінням. Автор переконаний, що тільки негідні люди, наповнені любов'ю до земних благ, відчують земну радість [Mor. XX,26,55; XIV,8,10; XX,15,39; XX,33,65; VIII,54,91], тому обговорюване щастя стосується лише таких людей.

2. Характерні риси минучого щастя

Згідно з ученням Григорія Великого, щастя, зумовлене володінням земними благами, окреслюється характерними рисами, обговоренню яких присвячуємо другу частину статті. У першому пункті представимо минучість цього щастя, у наступних – ілюзорність та ворожість стосовно духовної сфери людини.

а) минучість

Григорій Великий часто підкреслює, що щастя, пов'язане з володінням земними благами, є минуче (*felicitas transitoria* [Mor. IX,36,56]; *felicitas ... quae percurrit* [Mor. XXI,4,8]; *felicitas transvolat* [Mor. VI,6,8]; *fugitiva felicitas* [Mor. XX,33,65]; *transitoria prosperitas* [Mor. V,2,2, XX,33,65]; *prosperitas fugitiva* [Mor. XX,33,65]; *transitoria delectatio* [Mor. XX,26,55; XXIII,25,49]) і дочасне (*temporalis felicitas* [Mor. XIII,41,46]; *temporalis prosperitas* [Mor. IV,13,24; VI,6,7]; *temporale gaudium* [Mor. VIII,37,61]; *temporalis delectatio* [Mor. XV,13,15]). Автор пише, що людина, яка не прагне щастя, пов'язаного з володінням тривалими духовними благами, не може бути щасливою у тривалий спосіб (*continue prosperari, continue laetari*) внаслідок володіння земними благами [Mor. XV,48,54], які є минучі (*bona transeuntia* [Mor.

¹ На окреслення земної радості Григорій Великий найчастіше використовує слова, в яких знаходяться корені таких іменників: *gaudium* [Mor. VIII,54,91; VIII,36,59; XIV,8,10; XX,38,73], *laetitia* [Mor. XXII,3,5; VIII,54,92; XXII,4,6; VIII,54,91], *delectatio* [Mor. VIII,30,50; XXII,4,6; XXII,4,6; IX,61,92].

XIII,33,37]; *res transeuntes* [Mor. XXII,2,4]; *res transitoriae* [Mor. XIII,33,37]) і дочасні (*bona temporalia* [Mor. XIII,7,9; XV,47,53]; *res temporales* [Mor. II,10,18; XX,15,38; XIV,8,10]). Вони часто підлягають знищенню, і пов'язане з ними щастя переривається відчуттям болю [Mor. XV,48,54; Reg. II,99; 28, 82-83].

Минучість цього щастя зумовлена не лише швидкоплинністю земних благ, а й стрімким життям людини, яка може бути його суб'єктом. Водночас з короткотривалістю людського життя швидко проминає стан володіння земними благами і пов'язане з ними щастя [Mor. X,18,35; VII,25,31; XV,43,49; XIV,7,8; XV,3,4; XIV,8,10; XVIII,21,34; Ev. I,15,1; Ep. VII,26; IX,161; 28, 83-86; 23, 64-68.72-73].

б) ілюзорність

Григорій Великий переконаний, що минуче щастя є ілюзорне. Це пов'язане з привабливістю, яка приховує його справжні риси, що свідчать про недосконалість. Привабливість щастя зумовлена зовнішньою привабливістю видимих земних благ [Mor. XV,47,53; XX,15,38; V,40,71; VI,6,7; XXI,4,8; XV,57,68; XII,37,42; XV,43,49]. Наш Автор рішуче стверджує, що ця привабливість є ілюзорна і фальшива, тому що насправді земні блага, які можуть бути основою минучого щастя, мають надзвичайно низьку вартість (*infima* [Mor. XVIII,9,16], *minima* [Mor. XVIII,41,66], *inferiora* [Mor. XV,47,53]) і нічого не означають (*nihil esse* [Mor. XVIII,18,29]).

З незначущістю дочасних благ пов'язана марність радості, яка може виникати від володіння ними. Григорій Великий пише, що ум людини, коли прагне радості і шукає її в думках про земні блага, не може задовільнитися [Mor. XXVI,44,79]. Отже, людина не може відчувати достатньої, обгрунтованої радості від володіння земними благами з огляду на їх нікчемність. Людського розуму ніщо не може задовільнити, окрім Бога [Mor. XXVI,44,79]. Тому Автор переконаний, що радість, яка не виникає з перебування в духовній єдності з Богом, а з прив'язаності до земних благ, як ті блага, є суєтна (*inaniter gaudere*) [Mor. XV,56,65; Reg. V,38] і надзвичайно низька (*infima delectatio*) [Mor. XVIII,9,16]. В одному з фрагментів навіть натякає, що це відчуття тільки називається радістю, а в дійсності нею не є (*ut ita dixerim, gaudia*) [Mor. VII,21,25].

У контексті вище сказаного можна зрозуміти тексти, в яких Григорій Великий натякає, що люди, які відчувають радість, закорінену в земних благах, є нещасливі (*infelix* [Mor. XV,22,26], *miseri* [Mor. XX,15,38; I,25,34; VI,16,26]). Отже, минуче щастя є по суті нещастям. Цей висновок знаходить підтвердження у переконанні Григорія Великого, що людина, яка внутрішньо прив'язана до земних благ, відчуває страждання і неспокій, викликані прагненням цих благ, та сильне переживання, щодо їх втрати [Mor. XXX,15,50; XXXIII,38,67; XXXII,20,38; XV,22,26; XXXI,28,55; 28, 83]. Така людина шукає спокою в земному процвітання, а знаходить терпіння, пов'язане зі страхом перед втратою того, що здобула важкими зусиллями [Mor. XV,22,26-23,27; XXII,16,35; XV,56,65].

в) ворожість стосовно людського духу

Згідно з ученням Григорія Великого, минуче щастя є нищівним стосовно духовної сфери людини. Він висловлює переконання, що людина, яка черпає радість з володіння земними благами, любить їх, завжди їх прагне і турбується про такі блага. Любов до земних благ спричинює знищення любові до духовних благ [Mor. XVIII,9,16; Ev. II,30,2; 3, 253-265]. Отже, у стані минучого щастя людський дух віддаляється від Бога. Тому Григорій

Великий вважає, що земна радість є радістю, яку слід оплакувати (*flenda ... gaudia*) [Мор XX,15,38].

Завершуючи обговорення характерних рис минучого щастя, треба зазначити, що Григорій Великий сильно експонував ці негативні риси, щоб скерувати свідомість людей на духовне і відвернути їх від внутрішнього зближення з цим світом. На таку позицію нашого Автора мали вплив його есхатичні переконання: він вірив у швидкий кінець світу. У нещасливих подіях свого часу, таких як війни, повені, епідемії, у яких вбачав апокаліптичні знаки, знаходив доказ свого переконання. Тому навчав, що потрібно духовно віддалитися від цього світу, який, на його думку, сам закликав до відречення від себе та до звернення до Бога (Hiezech. II,6,22-24; Ev. I,1,1; I,4,2; II,28,3; II,39,8; Ep. III,29; V,16; 28, 87-88; 6, 345-347.375-376.387; 5, 273-288; 2, 124-126; 7, 211-212; 21, 68-72; 8, 43; 27,120-123; 22, 7-26), спроможного дати людині справжню і тривалу радість [Мор. XII,22,27; XX,15,38; XXVI, 35,64].

Підсумовуючи, слід підкреслити, що мета статті полягала у тому, щоб посилаючись на творчість Григорія Великого, висвітлити суть і характерні риси щастя, пов'язаного з володінням земними благами. У першій частині статті розглянуто суть цього щастя, яка полягає у поєднанні двох аспектів: об'єктивного і суб'єктивного. Об'єктивний аспект вказує на володіння земними благами, а суб'єктивний – на стан радості від цього володіння. У другій частині статті були представлені характерні риси обговорюваного щастя: мінучість, ілюзорність та ворожість стосовно духовної сфери людини. На основі зроблених висновків можна ствердити, що у творчості Григорія Великого людина не може знайти щастя у володінні земними благами. Справжнє щастя слід шукати у духовній злуці з Богом, який дає людині справжню і тривалу радість.

1. Babcock W. S. "Cupiditas" and "Caritas": The early Augustine on love and human fulfilment // The ethics of St. Augustine / ed. W. S. Babcock. Atlanta 1991. 2. Bielas L. Chrześcijanin a dobra materialne w myśli św. Grzegorza Wielkiego // Teologia Patrystyczna. 2005. № 2. 3. Catry P. Amour du monde et amour de Dieu chez Saint Grégoire le Grand // Studia Monastica. 1973. № 15. Vol. 2. 4. Częsz B. Święty Grzegorz Wielki – wzór człowieka i pasterza // Teologia Patrystyczna. 2005. № 2. 5. Dagens C. La fin des temps et l'Église selon Saint Grégoire le Grand // Recherches de Science Religieuse. 1970. № 58. 6. Dagens C. Saint Grégoire le Grand: Culture et expérience chrétiennes. Paris 1977. 7. Daley B. E. The Hope of the Early Church: A Handbook of Patristic Eschatology. Cambridge 1991. 8. Evans G. R. The Thought of Gregory the Great. Cambridge 1986. 9. Głombik C. Oblicza szczęścia. Warszawa 1982. 10. Gregorius Magnus. Homiliae in Evangelia // CCL 141 / ed. R. Étaix. Turnhout 1999. 11. Gregorius Magnus. Homiliae in Hiezechielem Prophetam // CCL 142 / ed. M. Adriaen. Turnhout 1971. 12. Gregorius Magnus. In Librum Primum Regum expositionum libri VI // CCL 144 / ed. P. Verbraken. Turnhout 1963. 13. Gregorius Magnus. Moraliū Libri sive Expositio in Librum Beati Iob // CCL 143 (libri 1-10) / ed. M. Adriaen. Turnhout 1979; CCL 143A (libri 11-22) / ed. M. Adriaen. Turnhout 1979; CCL 143B (libri 23-35) / ed. M. Adriaen. Turnhout 1985. 14. Gregorius Magnus. Registrum Epistularum // CCL 140-140A / ed. D. Norberg. Turnhout 1982. 15. Kongregacja ds. Wychowania Katolickiego. O studium Ojców Kościoła w formacji kapłańskiej // Vox Patrum. 1990. № 10. z. 18. 16. Krokiewicz A. Sokrates: Etyka Demokryta i hedonizm Arystypa. Warszawa 2000. 17.

Krońska J. Sokrates. Warszawa 2001. 18. Leclercq J. Actualité de Grégoire le Grand // *Grégoire le Grand: Colloques internationaux du Centre National de la Recherche Scientifique* / ed. J. Fontaine, R. Gillet, S. Pellistrandi. Paris 1986. 19. Leclercq J. Miłość nauki a pragnienie Boga / tłum. M. Borkowska. Kraków 1997. 20. Małunowiczówna L. Aktualność Ojców Kościoła // *Z zagadnień kultury chrześcijańskiej* / red. K. Wojtyła. Lublin 1973. 20. Markus R. A. Grzegorz Wielki / tłum. P. Nehring. Warszawa 2003. 21. McNally R. E. Gregory the Great (590-604) and his declining world // *Archivum historiae pontificiae*. 1978. № 16. 22. Nieścior L. Implikacje moralne nauki o czasie w "Moraliach" św. Grzegorza Wielkiego // *Teologia Patrystyczna*. 2005. № 2. 23. Olejnik S. Eudajmonizm: Studium nad podstawami etyki. Lublin 1958. 24. Pellegrini M. Czy Ojcowie Kościoła mają coś do powiedzenia współczesnemu człowiekowi? // *Vox Patrum*. 1989. № 9. z. 16. 25. Podsiad A. Słownik terminów i pojęć filozoficznych. Warszawa 2000. 26. Recchia V. Gregorio Magno e la Societa' Agricola. Roma 1978. 27. Rosik S. *Finalizm życia chrześcijańskiego w świetle twórczości papieża Grzegorza Wielkiego*. Lublin 1980. 28. Starowieyski M. Wstęp // *Źródła monastyczne*, t. 30: Grzegorz Wielki: Księga reguły pasterskiej / tłum. E. Szwarzenberg-Czerny. Kraków 2003. 29. Tatariewicz W. O szczęściu. Warszawa 1985. 30. Żardecka M. Szczęście // *Leksykon filozofii klasycznej* / red. J. Herbut. Lublin 1997.

СПИСОК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ:

CCL	– Corpus Christianorum seu Nova Patrum Collectio: Series Latina, Turnhout 1954- .
Ep.	– Gregorius Magnus, Registrum Epistularum.
Ev.	– Gregorius Magnus, Homiliae in Evangelia.
Hiezech.	– Gregorius Magnus, Homiliae in Hiezechielem Prophetam.
Mor.	– Gregorius Magnus, Moraliu Libri sive Expositio in Librum Beati Iob.
Reg.	– Gregorius Magnus, In Librum Primum Regum expositionum libri VI.

СУТЬ И ХАРАКТЕРНЫЕ ЧЕРТЫ СЧАСТЬЯ ОТ ОБЛАДАНИЯ ЗЕМНЫМИ БЛАГАМИ В ТВОРЧЕСТВЕ ГРИГОРИЯ ВЕЛИКОГО

Александр Кашук

*Львовский национальный университет имени Ивана Франко
ул. Университетская, 1, Львов, 79000, Украина
e-mail: KLASSYKA@ukr.net*

В статье рассматривается суть и характерные черты счастья, связанного с обладанием земными благами, в творчестве Григория Великого. Суть такого счастья состоит в сочетании двух элементов: обладание земными благами и состояния радости от этого обладания. Обсуждаемое счастье характеризуют следующие черты: временность, иллюзорность и враждебность относительно духовной сферы человека.

Ключевые слова: счастье, радость, человек, земные блага, временность, иллюзорность.

**THE ESSENCE AND CHARACTERISTICS OF HAPPINESS
RELATED TO THE POSSESSION OF THE EARTHLY GOODS
IN THE TEACHING OF GREGORY THE GREAT**

Oleksandr Kashchuk

*Ivan Franko National University of Lviv
1, Universytetska St., Lviv, 79000, Ukraine
e-mail: KLASSYKA@ukr.net*

The article explores the essence and characteristics of happiness related to the possession of the earthly goods according to Gregory the Great's teaching. The essence of this happiness consists of two elements: the possession of the earthly goods and the joy which flows from this possession. The earthly happiness is transitory, illusive, and hostile towards human spirituality.

Key words: happiness, joy, the human being, earthly goods, transitory, illusoriness.

Стаття надійшла до редколегії
4.05.2010 р.

Статтю прийнято до друку
20.09.2010 р.